

Opole, 24.11.2018 r.

dr hab. Rafał Riedel, prof. UO
Instytut Politologii
Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytet Opolski

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Heleny Zawady
pt. „Wpływ Unii Europejskiej na system edukacji w Polsce w latach 2004-2013
na przykładzie Dolnego Śląska”,
napisanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Krystyny Rogaczewskiej**

Recenzja zawiera ocenę merytoryczną i metodologiczną, ze szczególnym uwzględnieniem ustawowych kryteriów i wymagań stawianych rozprawom doktorskim. Na niniejszą recenzję składają się zatem następujące części: ocena wyboru tematu oraz znaczenia podjętej problematyki, ewaluacja celów pracy i hipotez badawczych, struktury rozprawy i przyjętej metodyki badań (obejmujące również krytyczne omówienie zawartości merytorycznej pracy), wreszcie ocena strony warsztatowej oraz konkluzje.

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska obejmuje w swej części merytorycznej wstęp, cztery rozdziały oraz zakończenie i zawiera się na 160 stronach. Część uzupełniającą stanowi bibliografia, spis tabel, wykresów, ilustracje oraz inne załączniki.

Wybór tematu oraz znaczenie podjętej problematyki

Wybór tematu recenzowanej rozprawy doktorskiej, zakreślony jej tytułem, należy ocenić pozytywnie, tak pod względem znaczenia samego tematu, jak i pod względem jego ujęcia. Tytuł sygnalizuje, iż autorka wykaże wpływ, a więc w klasycznym rozumieniu, oddziaływanie na jakieś zjawisko lub proces albo skutek takiego oddziaływania. W przypadku recenzowanej pracy wpływ Unii Europejskiej oznacza presję europeizacyjną o charakterze top-down. Zakres terytorialny analizy został ograniczony do Dolnego Śląska (w szerszym polskim kontekście).

Zakres czasowy analizy określony został na lata 2004 – 2013, co uzasadnione jest datą przystąpienia Polski do Unii Europejskiej oraz końcem perspektywy finansowej, która obejmowała również fundusze przeznaczone na szeroko rozumianą edukację. Dodatkowo cały rozdział poświęcony zmianom w systemie edukacji rekonstruuje ewolucję polskiego szkolnictwa właściwie od 1989 roku. Autorka rozciąga więc swoją analizę w pewnych wymiarach i wątkach poza wskazany w tytule zakres czasowy. Część dedykowana wprowadzeniu trójstopniowego systemu edukacji, kończy wzmianka o zmianach, które nastąpiły w polityce edukacyjnej po 2015 roku, które - jak pisze autorka - spowodowały całkowite odwrócenie wszystkich wcześniejszych reform.

Z jednej strony mamy więc precyzyjnie zdefiniowany zakres czasowy wyartykułowany w tytule. Z drugiej strony autorka odnosi się również do okresów wcześniejszych niż 2004 i późniejszych niż 2013. Jest to oczywiście zasadne, szczególnie kiedy ważne jest ukazanie pewnego zjawiska w dynamicznym ujęciu, i w konsekwencji w szerszym horyzoncie czasowym. Wpisuje się to jak najbardziej w tzw. „procesualne” podejścia badawcze i pozwala ustalić, opisać i wyjaśnić związek przyczynowo – skutkowy zachodzący pomiędzy analizowanymi zjawiskami.

Jednak w recenzowanej rozprawie trudno ustalić jaki jest cel owego „wychodzenia” poza przyjęte ramy czasowe. Na przykład, skoro wiadomo, iż koniec perspektywy nie oznacza końca realizowanych ze wsparciem jej funduszy projektów, czyli zakres

oddziaływania perspektywy finansowej 2007 – 2013 nie ogranicza się do roku 2013. Wiele projektów było realizowanych (finansowanych i refinansowanych) również w kolejnych latach, a ich skutki widoczne były w jeszcze późniejszym okresie. Wpływ projektów realizowanych w ramach funduszy unijnych w wielu przypadkach ma charakter długotrwały.

Jeżeli więc w 2015 roku mamy do czynienia z całkowitą reorientacją (albo przynajmniej jej początkiem), zmianą biegunów w systemie edukacji - najpierw na poziomie edukacji szkolnej, a następnie szkolnictwa wyższego – to czy fakt taki może pozostać niezauważony w analizie poświęconej oddziaływaniu na system edukacji? Autorka wykazuje wpływ Unii Europejskiej, który charakteryzuje jako znaczący w wielu aspektach, po czym ignoruje gigantyczną zmianę, która nastąpiła dokładnie w czasie, kiedy wszystkie (czy większość) wpływów Unii Europejskiej się zmaterializowała.

Wybrana przez autorkę problematyka dotyczy bardzo istotnego fragmentu życia społecznego, jakim jest system edukacji. Wybrana polityka sektorowa nie należy do tych obszarów, w których Bruksela dysponowałaby daleko idącymi kompetencjami, jak na przykład polityka rolna, tym niemniej mamy tutaj do czynienia z presją europeizacyjną, którą niewątpliwie warto zbadać i wyjaśnić jej wpływ. Praca, ze względu na swój zakres przedmiotowy mieści się w polu badań nauk politycznych, w szczególności zaś w studiach nad integracją europejską.

Cele pracy, pytania i hipotezy badawcze

Cel pracy nie został wyartykułowany przez autorkę ani wprost, ani w sposób niebezpośredni. W konsekwencji trudno w rzetelny sposób odnieść się do pytania czy cel został poprawnie sformułowany, a tym bardziej czy został osiągnięty. Z tytułu pracy domniemywać można, iż zamiarem było wykazanie wpływu. Wpływu jaki jest wynikiem oddziaływania Unii Europejskiej na system edukacji w Polsce. Aczkolwiek czy autorka miała zamiar zbadać wpływ jako rezultat (skutek oddziaływania) i jego konsekwencje, czy

też sam proces, jego przebieg, logikę, dynamikę, itd. trudno ustalić. Lektura pracy również nie okazuje się pod tym względem pomocna. Zakończenie pracy, w którym należałoby ewentualnie poszukiwać podsumowań i odniesienia się do postawionych celów i pytań badawczych obejmuje 1,5 str. (słownie: jedną i pół strony). Skromnej formie towarzyszy również skromna treść. Co więcej, na ostatniej stronie swojej rozprawy autorka formułuje i artykułuje pytanie: „Czy Unia Europejska wpłynęła faktycznie i zauważalnie na polski system edukacji w badanym okresie od 2004 do 2013 roku?”. Za oryginalny uznać należy sposób odniesienia się przez autorkę do tego centralnego pytania badawczego. Cytat (str. 160): „Na pytanie o wpływ Unii Europejskiej na system edukacji w Polsce, należałoby odpowiedzieć pytaniem postawionym odwrotnie: Jaka byłaby edukacja w Polsce gdyby Polska nie przystąpiła do Unii Europejskiej? Odpowiedź można znaleźć na stronach tej rozprawy.”. Otóż nie. Na kartach recenzowanej dysertacji nie można znaleźć odpowiedzi na pytanie jaka byłaby edukacja w Polsce gdyby Polska nie przystąpiła do Unii Europejskiej. Co więcej, całe szczęście, że nie można jej znaleźć – głównie ze względu na fakt, że mielibyśmy wówczas do czynienia z całkowicie odmienną analizą.

Autorka nie zdecydowała się w swojej analizie na sformułowanie, a następnie zweryfikowanie hipotez badawczych. Podobnie w przypadku pytań badawczych. Poza przykładami wskazanymi w poprzednim paragrafie, nie odnajdujemy w pracy odpowiednio wprowadzonych, omówionych i wyjaśnionych pytań badawczych, zakorzenienia ich w literaturze przedmiotu i połączenia z celami i metodami badawczymi. Ze względu na fakt, że mamy w recenzowanej dysertacji do czynienia głównie z obszernymi analizami o deskryptywnym charakterze, domniemywać należy, że autorka nie postawiła przed sobą celów eksplanacyjnych. W konsekwencji zamiast przeprowadzonej analizy, odnajdujemy w pracy szereg komentarzy w stylu „liczby mówią same za siebie”.

Struktura rozprawy i przyjęta metodyka badań

W rozdziale pierwszym autorka koncentruje się na kategorii europeizacji. Przedstawia ją jako nurt badawczy, przywołuje główne definicje, charakteryzuje

towarzyszące studiom nad europeizacją teorie. Szczególną uwagę poświęca problematyce europeizacja tzw. sfery publicznej, w tym przede wszystkim administracji i polityk sektorowych, co jest zrozumiałe, ze względu na fakt, iż praca dedykowana jest jednej z polityk publicznych, czy szerzej systemowi edukacji. Rozdział kończy część poświęcona Polsce, jednak uwaga autorki nie jest skoncentrowana na przeglądzie literatury na temat europeizacji w zakresie systemu szkolnictwa, ale na wielu innych politykach (np. walutowej).

Drugi rozdział, poświęcony gospodarce opartej na wiedzy, skupia się na aktach prawnych i dokumentach unijnych mających wpływ na kształt krajowych (państw członkowskich) systemów edukacji. Proporcje tego rozdziału nie są adekwatne do przyjętej tematyki pracy. Większość miejsca zajmują ogólne odniesienia do źródeł prawa europejskiego, wspólnotowego prawa pierwotnego. Znaczna część tego rozdziału ma charakter nie tyle opisowy, ale wręcz encyklopedyczny. Autorka nie zdecydowała się na analizę tych fragmentów dokumentów unijnych, które dotyczą problematyki systemów edukacyjnych – zostały one co najwięcej zinwentaryzowane – natomiast ogromną ilość miejsca zajmują treści nieadekwatne z punktu widzenia tematyki pracy (patrz np. pkt 2.2. Pakt Stabilności i Wzrostu, str. 66).

Trzeci rozdział poświęcony jest polskiemu systemowi edukacji. Autorka rozpoczyna od historycznej rekonstrukcji ewolucji systemu szkolnictwa. Przywołuje podstawowe akty prawne decydujące o ustroju systemu edukacji w Polsce. Opisuje umocowanie poszczególnych elementów systemu szkolnictwa w systemie administracji samorządowej i rządowej.

Wreszcie czwarty rozdział zatytułowany jest „Polska i Dolny Śląsk wobec wyzwań stawianych edukacji przez Unię Europejską”. Samo takie sformułowanie tytułu, który wydaje się kluczowy z punktu widzenia ogólnych założeń pracy, pozycjonuje go jednak nieco „obok” podstawowego obszaru badawczego. Tematem pracy jest wpływ Unii Europejskiej na system edukacji w Polsce, a nie wyzwania, jakie stawia przed nią Unia Europejska.

Sposób narracji prowadzony w recenzowanej pracy nie tworzy spójnej „opowieści”. Mamy raczej do czynienia z fragmentarycznym podejściem, z którego nie wynika czy i dlaczego poszczególne elementy polityki edukacyjnej traktowane są jako część polityk społecznych (2.4. Polityka społeczna w Unii Europejskiej, str. 71), czy też innej grupy polityk (innowacji, badań i rozwoju, itp.), jaki jest ich związek z polityką spójności. Wstęp i zakończenie pracy nie stanowią swego rodzaju klamry, z której wynikałoby dlaczego poszczególne części pracy następują po sobie. Jaki jest ich wzajemny związek, jakie wnioski z części chronologicznie pierwszej są istotne dla wyводу w części kolejnej.

Autorka odtworzyła podstawowe informacje na temat teorii stosowanych w analizie procesów europeizacyjnych. Nie przeprowadziła jednak ich krytycznej analizy, ani nie zaaplikowała skutecznie żadnej z perspektyw teoretycznych. W wielu miejscach pracy wydaje się, że doktorantka nie do końca rozumie funkcję, rolę i znaczenie teorii naukowych, jak również sposobów ich zastosowania w pracy badawczej.

Cytat ze str. 159:

„(...) zgodnie z teorią spill-over, przyświecającą europejskim funkcjonalistom – wygodne, korzystne rozwiązania, tak zwane „dobre praktyki”, powinny oddziaływać na inne podmioty i motywować je do ciągłego samodoskonalenia. Taka jest teoria. Ale czy rzeczywiście tak to działa?” (str. 159).

Warto w tym miejscu podkreślić, że nie ma teorii spill-over. Mechanizm spill-over jest jedną z kluczowych kategorii analitycznych w ramach teorii (neo)funkcjonalistycznej. Poza tym z powyższego fragmentu wynika, że autorka rozumie teorie naukowe jako odwrotność praktyki (rzeczywistości).

Zastanawiający jest brak odniesienia się w adekwatny sposób do stosowanych powszechnie w studiach europejskich teorii i modeli analitycznych, takich jak np. Multi-Level Governance (MLG), czyli koncepcji wielopoziomowego rządzenia. Pani mgr Helena Zawada sygnalizuje, że zna tę koncepcję (str. 23-24) jednak nie decyduje się na wykorzystanie jej jako wehikułu teoretycznego, mimo, że wydaje się ona oczywista w przedmiotowym obszarze analizy. Autorka ma świadomość, że wybrana polityka

(edukacyjna) realizowana jest przede wszystkim na poziomie centralnym (przynajmniej w przypadku Polski), podlega oczywiście supra-narodowej presji (europeizacyjnej), zaś studium przypadku, którego dotyczy recenzowana analiza, skoncentrowane jest na poziomie sub-narodowym (regionu Dolnego Śląska). Mamy więc tutaj do czynienia z trzema poziomami, pomiędzy którym zachodzą interakcje i aż prosi się o zakotwiczenie pracy w perspektywie MLG.

Strona warsztatowa

Formalno-warsztatowa strona rozprawy nie budzi większych zastrzeżeń. Autorka przygotowała pracę, którą należy ocenić pozytywnie pod względem poprawności i stylistyki językowej. Proporcje poszczególnych części analizy zostały generalnie zachowane, a (pod)rozdziały wyraźnie dłuższe od pozostałych obejmują bardziej rozległe merytorycznie zagadnienia i różnica taka jest zrozumiała i uzasadniona. Nieliczne błędy edytorskie (np. na str. 6, 18, 34), interpunkcyjne (np. na stronie 93), czy w pisowni (str. 43) nie przesądzają o generalnie pozytywnej opinii w tym zakresie.

Do wykazu źródeł i innych dodatkowych elementów pracy, takich jak np. spis tabel, grafik, itp. można wnieść pewne małe zastrzeżenia, jednak generalnie można uznać, że zostały one uporządkowane i przygotowane w sposób w miarę poprawny.

Praca odnosi się do względnie bogatej bazy źródłowej. Ze względu na obszerność opracowania, możliwe jest oczywiście wskazanie wielu pozycji, które nie zostały ujęte przez autorkę. Jednak generalnie bogata baza bibliograficzna świadczy o zaznajomieniu się autorki z literaturą przedmiotu w takich obszarach tematycznych jak europeizacja, polityka spójności, czy innowacji.

Konkluzja

Zgodnie z art. 13. ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. Ust. Nr 65, poz. 595 z późn. zm.), rozprawa doktorska przygotowana pod opieką promotora powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Końcowa ocena recenzowanej rozprawy, w świetle wykazanych powyżej jej mocnych i słabych stron, jest umiarkowanie pozytywna. Rozprawa stanowi opracowanie dotyczące ważnego problemu, jakim jest wpływ procesu integracji europejskiej na kształtowanie systemów edukacji w państwach członkowskich, na przykładzie Polski (i w szczególności Dolnego Śląska). Jednocześnie autorka wykazała się sprawnością w stosowaniu odpowiedniego warsztatu naukowego oraz znajomością odpowiednich podstaw teoretycznych – głównie w zakresie studiów nad europeizacją. Pani mgr Helena Zawada podjęła się opracowania ciekawego i ważnego zarazem zagadnienia, jej analiza ma wymiar teoretyczny, empiryczny i zarazem praktyczny. Z przyjętego zadania badawczego wywiązała się poprawnie. Rozprawa została przygotowana w oparciu o wystarczający materiał źródłowy (źródła pierwotne i wtórne).

Konkludując stwierdzam, że przedstawiona rozprawa w minimalnym stopniu spełnia ustawowo określone kryteria i może być podstawą do dalszych czynności w przewodzie doktorskim mgr Heleny Zawady. Jednocześnie wyrażam nadzieję, że sama obrona przyniesie wyjaśnienia co do zidentyfikowanych deficytów rozprawy.

Opole, 24.11.2018

dr hab. Rafał Riedel, prof. UO

BSC